

Sinan Paşa Cami

Meryem ARSLAN

Dr. Öğretim Üyesi, Daire Başkanı
Gaziantep Büyükşehir Belediyesi

meryemrsln@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2877-0256>

Makale Başvuru Tarihi : 19.09.2022

Makale Yayın Tarihi : 25.10.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Modernleşen ve dijitalleşen kent tasarımında geçmişten kalan bir miras olarak varlığını koruyan tarihi eserler kentsel görüntünün parçası olarak ayakta kalmaya devam etmektedir. Kentlerin silüetlerinin belirlenmesinde tarihsel süreçte ön planda yer alan dini yapılar ise kent estetiğinin üst boyutlarda algılanmasına katkı sağlamıştır. Dini yapılar denilince akla ilk gelen ve Türk mimari kültürünün başlıca simgeleri arasında ilk sırada yer alan Mimar Sinan ve onun eşsiz eserleridir. Bu makalede İstanbul'un sahil ilçesi olan Beşiktaş'ta kent silüetini belirleyen ve Mimar Sinan'ın zamansız eseri olan Sinan Paşa Cami ele alınmıştır. Sinan Paşa Cami'nin konumunu belirleyen ve cami ile etkileşim içinde olmuş Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi ve Sinan Paşa Cami külliyesi anlatılmış, zaman içinde geçirdiği restorasyonlara ve gelecekte çevresinde nasıl bir değişim yaşanacağına değinilmiştir. Çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Sinan Paşa Cami değişen kent dokusuna rağmen kent silüetinin öğelerinden biri olmaya devam etmekte ve kent sakinlerinin dış mekân yaşantısında önemini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Kent

Mimar Sinan,

Sinan Paşa Cami,

Beşiktaş,

Barbaros Hayreddin

Paşa Türbesi

Anahtar Kelimeler: Kent, Mimar Sinan, Sinan Paşa Cami, Beşiktaş, Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi

Sinan Pasha Mosque

Abstract

Historical artifacts, which preserve their existence as a legacy in the modernized and digitalized urban design, continue to survive as a part of the urban image. Religious buildings, which are at the forefront in the historical process in determining the silhouettes of cities, contributed to the perception of urban aesthetics in higher dimensions. Mimar Sinan and his unique works are the first to come to mind when it comes to religious buildings and are among the main symbols of Turkish architectural culture. In this article, Sinan Pasha Mosque, the timeless work of Mimar Sinan, which determines the city silhouette in Beşiktaş, the coastal district of Istanbul, was discussed. Barbaros Hayreddin Pasha Tomb and Sinan Pasha Mosque complex, which determine the position of Sinan Pasha Mosque and interact with the mosque, were explained, and the restorations it has undergone over time and how it will change in the future were mentioned. Literature review method was used in the study. Despite the changing urban texture, Sinan Pasha Mosque continues to be one of the elements of the city silhouette and maintains its importance in the outdoor life of the city residents.

Keywords:

City,

Mimar Sinan,

Sinan Pasha

Mosque,

Beşiktaş,

Barbaros Hayreddin

Pasha Tomb.

GİRİŞ

Sinan Paşa Cami, İstanbul'un gözde ilçesi olan Beşiktaş'ta yer alır. Sinan Paşa Mahallesi'ne adını veren, şehrin merkezinde bulunan, çarşıyla iç içe konumlanmış özelliği ile Koca Sinan eseri bir mimari yapıdır ve zamana karşı mücadelesini diğer çağdaşları ile birlikte sürdürmeye devam etmektedir. Makalenin konusu olarak bu caminin seçilmesinin nedeni; şehrin keşmekeşi içinde hayata bir es veren, tarihten günümüze değin ne olursan ol gel diyen, yanından geçen her canlıya selamını esirgemeyen, duruluğu ve aynı ölçüde heybetiyle tevhid inancını onu oluşturan her taş zerresinde zikreden, konumu nedeniyle cenaze namazlarının şehrin akışı içinde görülmesini sağlayarak ebedi hayatın başlangıcı olan ölümü her daim hatırlamamızı gerekli kılan manevi bir yapıdan kent sakinlerinin farkında olmasının sağlanması, somut anlamda ise Mimar Sinan eseri olması, restorasyon çalışmaları neticesinde yenilenmesi, mevcut yapının güncellenerek kent sakinlerini daha farklı bir heyecanla davet etmesi şeklinde sıralanabilir. Makalede, bu cami örneğinde Mimar Sinan eserlerinin zamansızlığına, özgünlüğüne vurgu yapılmış, sanatına değinilmiş, bir bütün olarak; Sinan Paşa Cami'nin konumunu belirleyen ve cami ile etkileşim içinde olmuş Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi ve Sinan Paşa Cami külliyesi anlatılmış, zaman içinde geçirdiği restorasyonlara ve gelecekte çevresinde nasıl bir değişim yaşayacağına değinilmiştir.

Mimarinin piri olarak anılan Mimar Sinan'ın imar ettiği bu eşsiz eserin çözümlemesine başlanmadan önce Sinan'ı anlamak gerektiği düşüncesinden hareketle onun mimari dehasına dair bilgiler vermek, caminin yapılış amacına değinmek elzem hususlardandır.

KOCA SİNAN¹ VE SANATI

Devşirme olarak yeniçeri ocağına alınan, Türk mimari kültürünün başlıca simgelerinden, önder, Reis-i Mi'maran Sinan Bin Abdülmennan, Osmanlı Devleti'nin yükselme devri olan 16. yüzyılda yaşamıştır. Sinan'ın etnik kökeni hakkında birçok tartışma süregelmiştir. Bu tartışmalara Ernest Kühnel yorumuyla son noktayı koymuştur: "Sinan'ın eserleri en küçük ayrıntılarına kadar o denli Türk'tür ki, onun Arnavut mu, Rum mu olduğu tartışması tamamıyla yersizdir." Bu noktada rasyonel olan etnik kökeninin araştırılmasından öte vurgulanması gereken Sinan'ı yetiştiren toplum yapısı ve devlet sistemidir. Sinan'ın doğru okunması için de Osmanlı sistemimin anlaşılması gerekir. Sinan, 17 yıl yeniçeri olarak çalışmıştır. 1538 yılında baş mimarlığa atanmış, elli yıl boyunca Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad zamanlarında Osmanlı klasik mimari üslubunu simgeleyen eserler meydana getirmiştir (Kuran, 1985:16). Sinan, değerli sanatçı kimliğine rağmen yaşadığı dönemde iyi anlaşılammış ve zorluklar yaşamıştır. Bu zorlukları "Şikâyet-i Rüzgar" (s.34-35 ve 105-106) manzum bölümünde dile getirmiş, bilgili ve sanatçı kişilerin horlandığını, cahil ve aşağılık insanların itibar gördüğünü ifade etmiştir. Sanatının mimarlıkta ekol olduğu yargısına ise yaşadığı çağdan sonra varılmıştır (Saatçi, 2005).

16 ve 17.yy Osmanlı sanatı için en önemli çağ olarak adlandırılmakta ve Sinan'ın eserlerinde de gördüğümüz gibi bu dönemde mimariye paralel olarak gelişen dekoratif sanatlar da Osmanlı klasik stili yansıtılmaktadır (Sözen, 1998:2). Sinan sanatının ruhanî yönünü oluşturan tevhîd inancı yükselen Osmanlı'nın ekonomik gücü ile birlikte büyük mimari eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sinan'ın eserlerinde ilke ve ruh olarak yansıyan yalınlıktır. Uzaktan ilk bakışta sıradan insanların anlayabileceği bir düzlem söz konusudur, adım adım derinlemesine bakıldıkça ise üst seviyede güzellik çözümlenmeleri yer alır, basitlik ve derinlik aynı düzlemde bütünleşmiştir. Örneğin, asli unsurlardan kubbenin aşağıdan yukarıya uzanışı ile yukarıdan aşağıya uzanışı arasındaki karşıtlığın uyumu, bir sütunun, bir taşın iç yapısının güzelliği derinlemesine bakıldığında fark edilebilecek özellikler arasındadır. Sinan'ın eserlerinde duvar dokusu, pencere dizileri, kemerler, sütun dizileri, kubbeler ve minareler sonsuz zemin üzerinde birbirinden ayrı ancak bütünlük oluşturacak şekilde mekânı oluşturur. Yapılarda kullanılan malzemeler, teknolojiler asıllarına ve işleyiş kurallarına sadık kalınarak uygulanır. Ahşap ile taş, maden ile çini gibi farklı malzemeler doğal ile sunî arasında uyumlu birliktelikle eserlerde kullanım imkânı bulur (Cansever, 2005:105-108).

¹ Çağdaşları tarafından Mimar Sinan'a verilen saygı dolu ad.

Sinan devrinde camiler insan hayatını belirleyen, insanı yüceleştiren dini merkezlerdi ve oldukça önemliydiler. Bu yüzden de Sinan'ın en önemli eserlerini camiler ve külliyeler oluşturmuştur. Eserlerini imar ederken mühendislik biliminden faydalanmış, çini, hat, oymacılık ve tezyinat gibi diğer sanat dallarıyla mimariyi yoğurarak, mesleğini sürekli geliştirmiştir. Sinan, yapılarında sadelik-yücelik, gerçeklik-tezyinilik², maddilik-gayri maddilik, yokluk-zenginlik, büyük-küçük, karmaşık-sade, yere dönük-göğe dönük gibi karşıtlıklara sütun, ayak, kubbe ve kemer hareketliliğini eklemiş, bu unsurları mimari dilinin tamamlayıcıları olarak kullanmış, geçmiş mimari özellikleri çağının coğrafi ve toplumsal özellikleri ile aynı potada eriterek “yeni” üretmiştir. Sinan'ın en büyük başarısı kendinden önce sadece mekânı vurgulamak amaçlı inşa edilen kubbeleri, mekân örtüsü olarak kullanması ve camileri kubbe ile özdeşleştirmesi, birçok çeşidini deneyerek kubbe mimarlığı oluşturmasından gelmektedir. Mimar Sinan, askerlik dönemi boyunca birçok yerde bulunduğu için kendinden önce yapılan Ayasofya, Eski Fatih Cami (1471-1776), II. Bayezid Külliyesi (1488) gibi yapıtlardan etkilenmiştir. Eski Fatih Cami'nin iki yarım kubbeli ileri aşaması olan II. Bayezid Cami (1506) Ayasofya'nın birinci yorumuyken, Sinan, ikinci yorumu Süleymaniye, üçüncü yorumu ise Kılıç Ali Paşa Cami ile yapmıştır (Günay, 2005: 7-8). Sinan, Süleymaniye kompleksi, devamında Edirne'deki Selimiye Cami ve Manisa'daki Muradiye Cami'yi yapmıştır. Bu çalışmalar sonrasında Mohaç savaşı bitiminde birçok kalenin onarım ve duvar işlerinde uzmanlaşmış böylece duvarın basınç ve stres düzeyini kavrama yeteneğine sahip olmuştur. Kullandığı taşın hareketi ve fonksiyonel sınırları konusunda bilgi sahibi olması 1538 yılında baş mimar olması ile birlikte yaptığı köprüler, geçitler, yollar vb. ile gerçekleşmiştir. Böylece eserlerinin sağlamlığını, kalıcılığını sağlamıştır (Goodwin, 1993: 17).

BARBAROS HAYREDDİN PAŞA TÜRBESİ

Deniz ufkunda bu top sesleri nerden geliyor?

Barbaros, belki, donanmayla seferden geliyor!..

Adalar'dan mı? Tunus'dan mı, Cezayir'den mi?

Hür ufuklarda donanmış iki yüz pâre gemi

Yeni doğmuş aya baktıkları yerden geliyor;

O mübârek gemiler hangi seherden geliyor?

(Yahya Kemal Beyatlı, "Süleymaniye'de Bayram Sabahı")³

16. yy da (1541-1542 yıllarında) Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa⁴ için yaptırılmıştır. Sinan Paşa Cami karşısında, eskiden Deve Meydanı olarak anılan yerde, Deniz Müzesinin yanında yer alan Sekizgen prizma gövdeli, tamburlu, derin silmeli kitabe özellikli kubbeli, klasik üslupta yapılan türbe Mimar Sinan eseridir. Giriş revağı tek açıklıklıdır, kesme taştan oluşan cepheleri oldukça sadedir. Türbe girişindeki kitabede “Hâzâ türbe-i fâtihi-i Cezâyir ve Tunus merhum gazi kapudan Hayreddin Paşa rahmetullahi aleyh-sene 948” Kitâbe üstündeki kemerin arasında ise celi-sülûsle “Allahümme’ftah lehû ebvâbe rahmetike” (yâ rab, ona rahmet kapılarını aç) ibaresi vardır. Türbe içinde dört sanduka yer almaktadır ve bu sandukalarda Câfer Paşa, Barbaros Hayreddin Paşa, Cezayirli Hasan Paşa ve Barbaros'un hanımı Bâlâ Hatun bulunmaktadır. Kubbe ortasında altın yaldızla yazılmış A'râf sûresinin 89. âyeti yer almaktadır (www.tdvia.org, 2015). İç mekânda kubbe nakışları, stalaklitli kubbe geçişleri, pencere kepenkleri, sanduka korkuluğu 1958 yılında restorasyonunda yapılmıştır (Sönmez, 1988: 298,303). Türbe, Barbaros Hayreddin Paşa'nın son yıllarında ikamet ettiği yalının yakınına inşa

² Süsleme sanatı.

³ Bu mısralar türbenin batısında bulunan Barbaros Anıtı'nın üzerinde yer almaktadır.

⁴ Asıl ismi Hızır olan Barbaros, Cezayir Beylerbeyliği yapmış büyük zaferler kazanmış, türk denizcisidir. Avrupalılar tarafından Cezayir kralı diye anılmıştır. Akdeniz milletleri arasında korkuyla anılmıştır (Türk Ansiklopedisi, 1971:110,125).

edilmiştir. 1944 yılında Barbaros anıtının yapılması sırasında ise restore edilmiştir (www.tdvia.org, 2015). Sinan döneminde sevilmiş veya moda olmuş sekizgen yapılı türbe dar mekânı ile altıgen cami ise geniş mekânı ile bu dünyada güzergâh ile karargâhı temsil etmektedir. Türbede yatanlar için bu dünya geçicidir, güzergâhtır bu yüzden örtü mekân ilişkisinde dar tutulmuştur (Mülayim, 2011: 139).

Cami-Türbe İletişimi

Fotoğraf 1. Cami ve Türbe

Cami, denizcilik alanında pek tecrübesi olmayan, Hırvat asıllı domuz çobanı iken devşirilen ve ağabeyi Vezir-i azam Rüstem Paşa tarafından kapudanlığa getirilen, kötü huyları yüzünden pek sevilmediği ifade edilen Sinan Paşa⁵ anısına inşa edilmiştir ve Barbaros Hayrettin Paşa türbesinin tam karşısında yer almaktadır. Caminin kible duvarının kubbeli kesme taştan yapılmış türbenin tam karşısına yapılmasının nedenleri ise şöyle sıralanmaktadır (Necipoğlu, 2005: 559-561):

- Barbaros Hayrettin Paşa 1540 yılında yazılan Gavazatnâme’de yer aldığı üzere efsanevi bir kahramandır. Kahramanlıkları bir süre sonra onun evliya figürüne dönüşmesine neden olmuştur.
- Kapudan paşaların atanma töreni Barbaros Hayrettin Paşa türbesinde gerçekleştirilmektedir.
- İlk kapudan paşadır ve kapudan paşaların piridir.
- Her deniz seferi öncesi donanmayla kutsal türbe ziyaret edilmektedir. Marcantonio Pigafetta (1567) Piyale Paşa’nın her deniz seferi öncesi kutsal türbeyi ziyaret ettiğini, türbede bir gün bir gece kalarak kurbanlar kestirdiğini ve “küffara” karşı zafer kazanmak için, Barbaros’un yüzü suyu hürmetine tanrıdan yardım dilediğini bildirir.
- Türbe ziyaretleri ile birlikte caminin bir uğrak yeri olması sağlanmıştır. Kıbrıs seferinin kumandanlarından Kapudan Müezzinzâde Ali Paşa, Vezir Piyale Paşa ve Vezir Lala Mustafa Paşa 1570’te Sinan Paşa Cami’nde donanmayla peş peşe payitahttan ayrılmadan önce orduyla birlikte bayram namazlarını kılar kurban keserlerdi.
- Türbeye dönük cami, türbeye gelenlerin yaptıkları törenlere dini bir resmiyet kazandırıyordu.

Mimar Sinan’ın her iki eserinin iletişimi günümüzde de şehrin tüm hızına rağmen sessizce devam etmektedir.

⁵ Sinan Paşa kara çıban cerahati yapılan müdahale sonrasında ölmüş ve Üsküdar’da yengesi Mihrimah Sultan’ın saray bahçesinin yanındaki cami külliyesinin haziresine gömülmüştür (Necipoğlu, 2005: 560).

SİNAN PAŞA CAMİİ KÜLLİYESİ

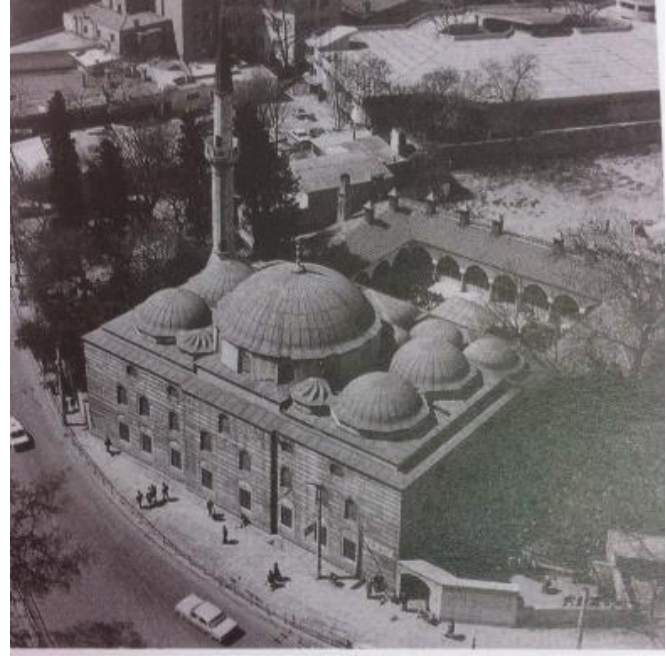
Sinan Paşa Cami külliyesinin neden Beşiktaş'ta yapıldığına dair belirgin ifadeler literatürde yerini almıştır. Beşiktaş'ın genellikle kapudan paşaların ikametgâhı olması, gemileri buraya demirlemelerinden kaynaklanmaktadır. Necipoğlu'nun (2005:563) eserinde belirttiği üzere: Kapudan Uluç Hasan Paşa'nın sarayında kalan Kuzey Afrikalı el-Tamgrutî Beşiktaş'ı şu şekilde tasvir etmiştir: “Kapudanın Galata doğusunda, Beşiktaş adlı yerdeki evinde üç gün istirahat ettik. Aslına bakılırsa, gemilere ve tüm denizcilere hükmeden kapudan (paşalar), Galata civarında ikamet ederler. Gemilere sürekli göz kulak olabilmek için burada yaşarlar. Burası ne yüksek rütbeli kişileri ne de tüccarları barındırır, büyük ölçüde ecnebilerin ve burada hayat nispeten rahat olduğu için yerleşmiş yoksul insanların ikamet ettiği bir yerdir” (Necipoğlu, 2005: 563).

Sinan Paşa Camii⁶ Konumu

Fotoğraf 2.

Sinan Paşa Cami Kible Duvarı Görünümü

Fotoğraf 3.

Sinan Paşa Cami –Havadan Görünüş (1985)

Kaynak: Kuran, A. (1985). “Mimar Sinan” Hürriyet Vakfı Yayınları, s.97

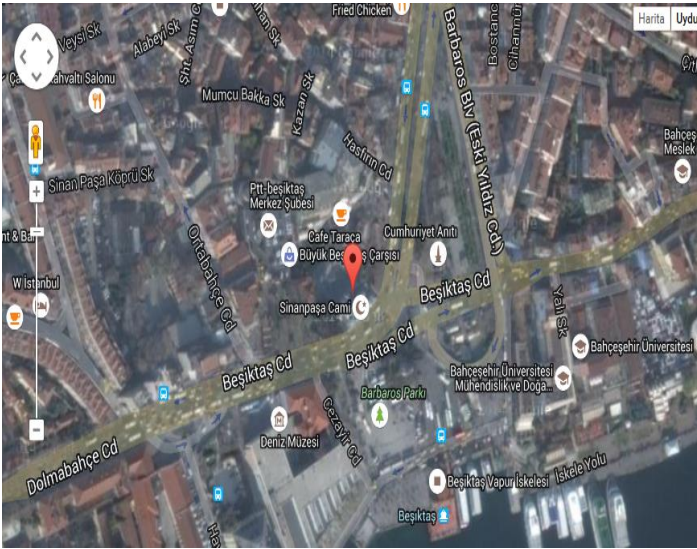
⁶ Sinan Paşa Cami, ayrıca; “Beşiktaş Cami”, “Beşiktaş Cami Kebiri”, “Sinan Paşa-i Atik” ve “Sinan Paşa Külliyesi”olarak da bilinmektedir (besiktasmuftulugu.gov.tr, 2015).

Fotoğraf 3.

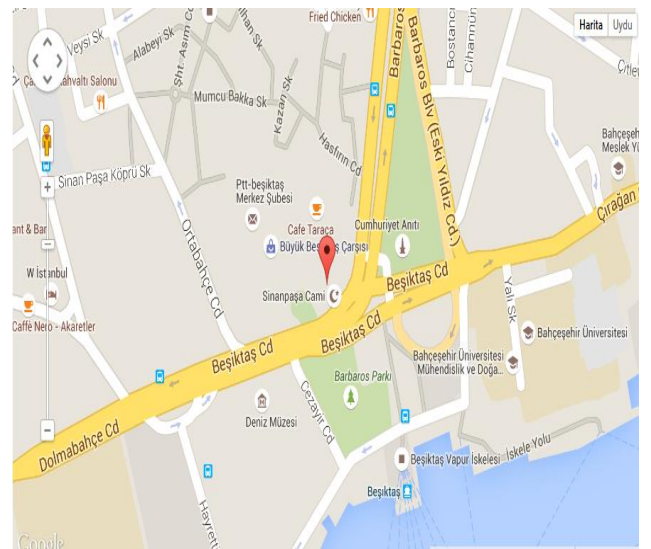
1957 Barbaros Bulvarı'nın açılışı- Sinan Paşa Camii ve Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi

Kaynak: Akbayar, 1998:27.

Fotoğraf 4.

Sinan Paşa Camii Uydur Görüntüsü

Fotoğraf 5.

Sinan Paşa Camii Haritadaki Konumu

Pervitich'in 1922 tarihli haritasında camiye türbeden ayıran kıyıya paralel bir cadde bulunmakta, özgün şehir dokusu, caminin kible duvarının iki tarafındaki mezarlık bahçelerini takip eden ve caddeye bakan dükkânlar yer almaktadır. Cami, iç göçün hız kazandığı Demokrat Parti iktidarı döneminde açılan ve meskûn mekânı mevcut dokuyu dikkate almayarak bıçak gibi ikiye bölen Barbaros Bulvarı'nın, Beşiktaş caddesi ile buluştuğu noktada yer almaktadır (Akbayar, 98:26).⁷ Caminin cümle kapısı⁸ giriş tarafında henüz tadilat görmüş Beşiktaş Müftülük binası, Büyük Beşiktaş Çarşısı vardır. Güney ve doğu kapıları cami ile aynı adı taşıyan Sinan Paşa İş Merkezi ve bitişiğindeki kafelere, dükkânlara açılmaktadır.

⁷ Tarihi dokunun bir kısmı Barbaros Bulvarı'nın açılmasıyla birlikte yok edilmiştir (Akbayar, 98:26). Cami ve türbe bu yeni şehir çehresinde de iki göz bebeği olarak kalmaya devam etmişlerdir.

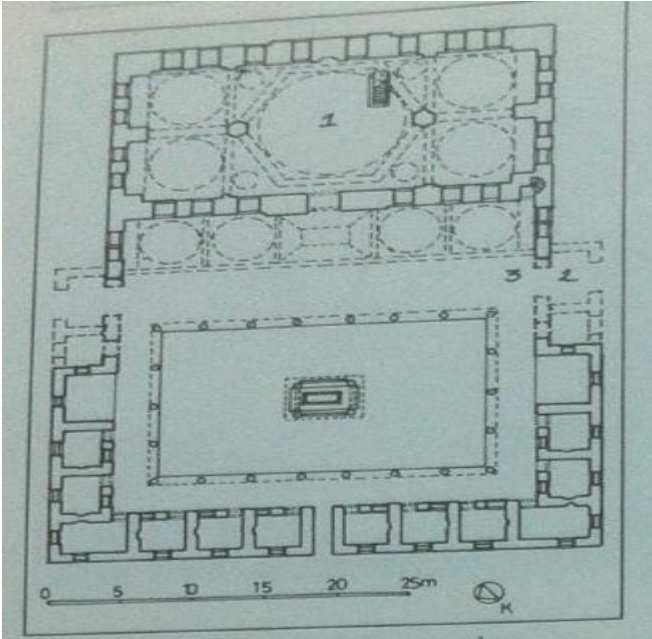
⁸ Eskiden ana giriş kapılarına verilen ad (Saatçi, 2013: 50).

Barbaros Hayreddin Paşa Türbesine bakan kible tarafı ise Beşiktaş İskelesini görmektedir.⁹ Görüldüğü gibi hayatın aktığı merkezde konumlanan ve ismini taşıyan tarihi şahsın hayat hikâyesini ve yaşadığı dönemin ruhunu yansıtan cami, Sinan'ın diğer yapıtlarında olduğu gibi eserlerini daima en iyi seçilmiş yerlerde yapmasının bir kanıtı olarak varlığını devam ettirmektedir (İnan, 1968:60).

Fotoğraf 6.

Sinan Paşa Camii ve Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi Uydu Görüntüsü

Şekil 1.

Sinan Paşa Camii'nin Restitüsyon Planı.

1. Kapalı kısmın özgün durumu, 2. Muhtemel özgün giriş, 3. Bugünkü durum.

Kaynak: İstanbul Ansiklopedisi, 1994:4.

Mimar Sinan'ın eserlerine dair metinlerden Nev'i Evvel'de Sinan Paşa Camii'nin kaydı aşağıdaki gibidir:

⁹ 1938-1949 yıllarında Belediye Başkanlığı yapan Lütfi Kırdar döneminde Beşiktaş iskelesinin arkasında yer alan sokaklar istimlak edilmiş, Barbaros Meydanı açılmıştır. Meydanın önündeki duvar kaldırılmış ve Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi ortaya çıkarılmış, meydana Barbaros Anıtı dikilmiştir (Akbayar, 98:27).

جامع شريف سينان پاشا، قاپودان در بيشك طاشي

Camii şerifi Sinan Paşa Kapudan der Beşiktaş – Türbesi¹⁶¹

Şekil 2.

Sinan Paşa Cami Kaydı

Kaynak: (Meriç, 1965:26)

Camii Kompleksi

Sinan Paşa Cami'ne ilişkin, İstanbul Ansiklopedisi'nde yer alan bilgiler şöyledir;

“Sinan Paşa Külliyesi, Barbaros Bulvarı ile Beşiktaş Caddesi'nin birleştiği yerde Barbaros Anıtı'nın karşısında yer almaktadır.” “Arapça kitabesi 963/1555'te bittiğini gösterir. Aynı tarih avludaki şadırvanın¹⁰ uzun tarih kitabesinde de vardır. “Bugünkü bezeme ve vitraylar yeni restorasyonlarda yapılmıştır. Büyük bir olasılıkla kendi cami yanında yapılmasını istediği türbe burada yapılamamış, Sinan Paşa Üsküdar'da Mihrimah Sultan Cami haziresine gömülmüştür. Hadika'da avlusunda bulunan mektebin 1051/1641-42'de Kösem Sultan tarafından yaptırıldığı yazılmıştır. Donanmalar sefere Beşiktaş önünden çıktıkları için bazı kaptan paşaların konutları da Beşiktaş'ta idi.” şeklindedir (İstanbul Ansiklopedisi, 1994:2).

Arkaik¹¹ planlı Sinan Paşa Cami külliyesi, içinde imarethane¹², sıbyan mektebi, hamam ve medreseden oluşan bir yapıydı ancak külliyenin günümüzde ayakta kalan yapıları sadece cami ve U biçimli medresesidir. Sinan Paşa'nın vakfiyelerine göre külliyenin inşaatına Paşa'nın ölümünden sonra başlanmıştır. Başka kaynaklarda ise, Sinan Paşa Cami'nin yapımına 1550'li yıllarda başlanmış ve Kaptan-ı Derya Sinan Paşa 1553 yılında öldükten sonra kardeşi Vezir-i Azam Rüstem Paşa tarafından 1555 yılında tamamlattırıldığı bilgisi yer almaktadır (Kuran, 1985:99). Hammer'in notlarında belirtildiği üzere, 1749 yılında caminin son cemaat yerine açılan duvarlar yıkılmış, sütunlar kaldırılmış, avluya bakan yeni bir duvarın örülmesi ve ahşapla örtülmesi ile son cemaat yerinin namaz mekânına eklenmesi söz konusu olmuştur. Sinan Paşa Cami orta kubbesi altıgen tabana oturan cami türünde ve aynı avluyu paylaşan cami-medrese ikilisinin ilk denemesi olarak önem arz etmektedir (Kuran, 1997:94-97).

Sinan tarafından 17 yıl boyunca uygulanan altı dayanıklı cami şeması farklılaştırılarak birçok camide uygulanmıştır. Bu eserler şöyle sıralanabilir (Günay, 2010:84-85):

- Topkapı- Kara Ahmed Paşa
- Babaeski-Semiz Ali Paşa
- Kadirga-Sokollu (İsmihan Sultan)
- Fındıklı-Molla Çelebi
- Üsküdar-Atik Valide (Nurbanu Sultan) diğer altı dayanıklı camilerdendir.

Altı dayanıklı cami kategorisinde yer alan Sinan Paşa Cami yapılırken örnek olarak 1447 yılında ve Osmanlı mimarisinde önemli bir aşama olarak nitelendirilen Edirne'deki Üç Şerefeli Cami alınmıştır. Caminin enlemesine kuruluşu ve cami yan duvarlarının dışarıya taşmaması özelliğiyle Üç Şerefeli Cami'den esinlenmiştir. Ancak ondan farklı olarak avluya bütünleşmiş medresesi vardır (Kuran, 1985:295). Cami avlusunun biri kuzey doğu diğeri ise bunun tam karşısında yer alan ikinci kapısı olmak üzere ve iki giriş kapısı bulunmaktadır. Avluda on dört sütunun tuttuğu bir saçak ve bu saçığın arkasında on iki medrese odası yer

¹⁰ Cami avlularında ve abdest almak için kullanılan, çevresi açık küçük çeşme. Genellikle çok kenarlı veya daire planlı olan şadırvanların üstü örtülü ve çevresinde musluklar bulunur. En yaygın kullanımına ve gelişmesine Osmanlı mimarlığında kavuşmuştur (Saatçi, 2013: 52).

¹¹ Klasik çağ öncesinden kalan (www.tdk.gov.tr, 2022).

¹² Evliya Çelebi, iskeleden yüz adım kadar ötedeki düz bir çayırda yer alan caminin bir köşesinde şeriat mahkemesi olduğunu, dış avlusunda çınar ağaçlarının bulunduğunu ve caminin eskiden bir imareti olduğunu ifade eder (Necipoğlu, 2005: 562).

almaktadır. Avlunun sağ tarafında abdest alam muslukları ile ortasında tuvaletlere çıkan kemer bulunmaktadır. Medrese odalarının arkasında da küçük bir avlu bulunmaktadır. Caminin şadırvan avlusu üç yandan medrese odaları ile kuşatılmış, odalar avlu revakı ile cami kitlesine bağlanmıştır.¹³ Avlu yer döşemesi mermerden oluşmaktadır. Cami içinde yer alan musalla taşı, Hünkâr Mahfili'nin¹⁴ inşası ile birlikte cami kible yönünden kuzeyde yer alan hazirenin önüne taşınmıştır. Caminin toplam alanı 1475 metrekare, cami iç alanı ise 575 metrekaredir (besiktasmuftulugu.gov.tr, 2015). Caminin kubbesi 12,60 metre çapındadır ve o günlerde vezir ve beylerbeyleri için yaptırılan camilerin boyutlarına yaklaşmıştır. Cami, Üç Şerefeli Cami'deki gibi dikdörtgenler prizmasından oluşmaktadır ve kubbesi dikdörtgen üzerine bir kasnakla oturtulmuştur (Kuran, 1997:94). Cami duvarı taş tuğladan oluşmuştur. Denize bakan cephe duvarı, zemin katta dikdörtgen, beyaz, mermer süve başlıkları, sivri armudi kemerlerle korunan bir pencere dizisiyle oluşturulmuştur. Destek ayaklarının içe dönük yapısı vardır, cemaat-medrese avlusu revaklarının sivri armudî kemerlerle gerçekleştirilmesi söz konusudur (Cansever, 2005:237). Kubbesiz medrese hücreleri, şadırvan avlusunun revaklarının saçaklar tarafından örtülmesi, ekonomik almaşık duvar tekniğinin tercih edilmesi, kapudanın vezirlere kıyasla daha aşağı statüde olduğunu ifade etmektedir. Şadırvan avlusu mütevazidir ve "basit başlıklı kısa sütunlu" revakların uzandığı değişik boyutlu medrese odalarıyla çevrelenmiştir. Caminin ebced hesabıyla düşülmüş iki inşaat kitabesi vardır. Bu kitabelerden biri mukarnaslı kavсарası bulunmayan sade cümle kapısının üstüne diğeri U-biçimli medrese ile çevrili taş döşeli avlusunun şadırvanında bulunmaktadır. Dikdörtgen, beyaz mermer şadırvan teknesinin çevresini dolanan Türkçe kitâbe, Kız Memi lakâplı şair Sıhrî Mehmet Efendi tarafından yazılmıştır (Necipoğlu, 2005:565):

Cömert biri idi, Allah yolunda
Malını akan su gibi harcadı

Birçok hayra sebep oldu bugün
Allah ona rahmet eylesin yarın

Ehl-i cennet denilse ona doğrudur
Eseri oldu çünkü buna delil
... (Necipoğlu, 2005: 564).

Caminin sol tarafında tek şerefeli bir minare, minare şerefesinin altında istalaktitler vardır. Şerefe korkuluğunda kabartmalar göze çarpmaktadır. Caminin doğu ve batı tarafında da iki ayrı hazire yer almaktadır. Cami günümüzde kadın ve erkek tuvaletleri, abdest alma yerleri, gasilhanesi, şadırvanı ve 2 adet görevli lojmanından oluşmaktadır. Caminin vakit namazlarında 150-200, Cuma ve bayram namazı gibi yoğun günlerde ise 1500-200 cemaati bulunmaktadır (besiktasmuftulugu.gov.tr, 2015).

Hamam

Külliyenin Dolmabahçe Sarayı'nın karşısında yer alan hamamı 1957 yılında Barbaros Bulvarı'nın yapılması çalışmaları sırasında yıktırılmıştır. Külhan¹⁵ ile birlikte 600 m2 lik alanı olan hamam (kadın-erkek) R.E Koçu'nun makalesinde sekizgen orta hacim ve dört halvet ve eyvanlı erkekler sıcaklığından ibaret olduğu yazılmakta ve plan itibarıyla Mimar Sinan'ın 1547 yılında Samatya'da yaptığı Yakup Ağa Hamamı'na benzetilmektedir. Hamam, Beşiktaş deresinin geçtiği bir köprü'nün yanında yapıldığından önce Köprü Hamamı,

¹³ Osmanlı mimarisinde cami medrese ilişkisi 15.yy sonlarında görülmeye başlanmıştır. İnegöl İshak Paşa külliyesinde (1482) cami ile medrese birbirine bağlanmadan U şeklinde karşılıklı konumlanmıştır. Halep Hüsrev Paşa medresesi de cami medrese konumlandırmasına verilecek diğeri bir örnektir. Aya Sergios ve Bakhos kilisesi 1500 yılında Küçük Ayasofya kilisesine dönüştürülürken de üç yanına medrese odaları eklenmiştir (Kuran, 1985:99).

¹⁴ Caminin doğu tarafında yapılış tarihi belli olmayan mahfil 1936-1937'de Vakıflar İdaresi'nce yaptırılan tamirde yıkılmıştır (Akbayar, 98:172).

¹⁵ Hamamları ısıtan, hamamın altında bulunan kapalı ve geniş ocak (www.tdk.gov.tr, 2015).

yıkıldığı sırada ise İskele Hamamı olarak tanınmıştır. 1811'deki büyük sel felaketinde hamamın su ile dolması neticesinde içeridekilerin boğulmasına neden olmuş ve bu olay o tarihlerde İstanbul'da yankı uyandırmıştır (İstanbul Ansiklopedisi, 1994:3).

Cami İç Mekânı

Fotoğraf 7. Sinan Paşa Cami - Mihrap

Fotoğraf 8. Kubbe

Üç sıralı pencerelerle aydınlanan caminin iç mekânı oldukça büyüktür. Mekânın büyük olmasında donanmanın her yıl Beşiktaş'tan ayrılmadan önce burada toplu halde namaz kılan kalabalık cemaatlerin barınmasının amaçlanmasında büyük rol oynamaktadır. Önceleri caminin son cemaat yeri cephesi önünde bir çifte revak uzanmaktayken Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde bahsettiği beş gözlü revağın ilk sırası, daha da büyük bir cemaati barındırmak amacıyla 1749'da caminin iç mekânına dâhil edilmiş, 2002 restorasyonu esnasında da revak sütunlarının duvar içine gömülmesi ile zaten loş olan caminin daha da karanlık olmasına neden olmuştur. Eğimli bir saçakla kaplı ikinci revak ise orijinalliğini korumaktadır. Edirne'deki örnek camiye nazaran iki altıgen filpayeli daha ince ayak sistemi, oransal olarak daha yüksek ana kubbe ve bu kubbe yanında ikişer kubbenin merkezi mekânla daha fazla bütünleşmesi sayılabilir. Ana kubbe ile yan kubbeler arasında kalan ve dışta sarmal kubbeciklerle ifade edilen üçgen alanlar çözülmemiş sorunlar olarak ifade edilmektedir. Rüstem Paşa'nın 1555'te inşa edilen caminde yer alan cuerda seca¹⁶ çinilerinin tersine Sinan Paşa Cami'nde ucuz kalem işi nakışlar yer almaktadır. Bu nakışlar yapılan restorasyonlar neticesinde özgünlüğünü yitirmiştir. Cami'nin minberi¹⁷ beyaz mermerdendir, mihrabı¹⁸ mukarnas kavsaralıdır (Saatçi, 2013: 51).

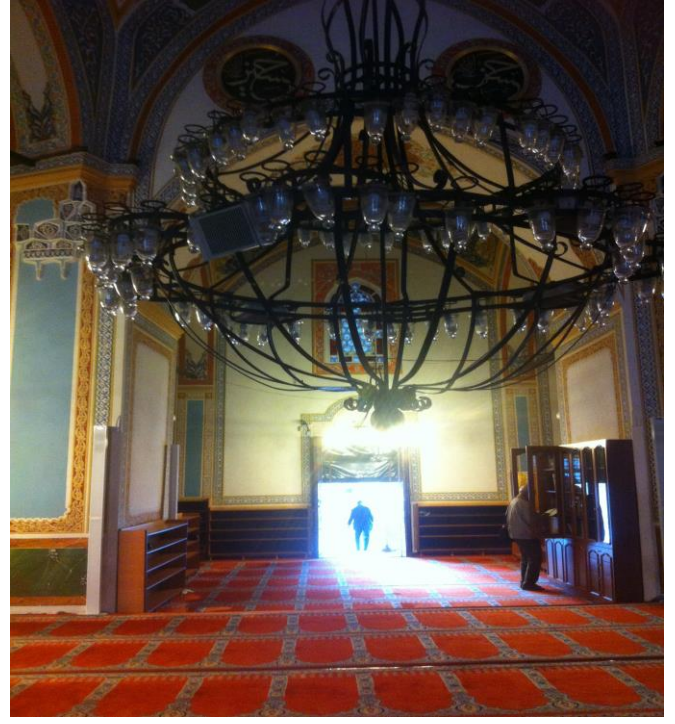
¹⁶ Seramik üzerine yapılan çini süslemesi

¹⁷ Cuma günleri öğle namazında camide hocanın hutbe okuması için basamaklarla çıkılan mimari eleman. Basamakların sonunda yer alan sahanlık, kubbe veya külah ile örtülüdür. Bir kapısı bulunan minber, taş veya ahşap olabilir (Saatçi, 2013: 51)

¹⁸ Camilerin kible duvarında bırakılan girinti. Mihrap, imamın arkasında sıralar halinde dizilen cemaate namaz kıldırmasına yarar (Saatçi, 2013: 51).

Fotoğraf 9. Sinan Paşa Camii- Mihrap

Fotoğraf 10. Sinan Paşa Camii- İnsan Ölçeği

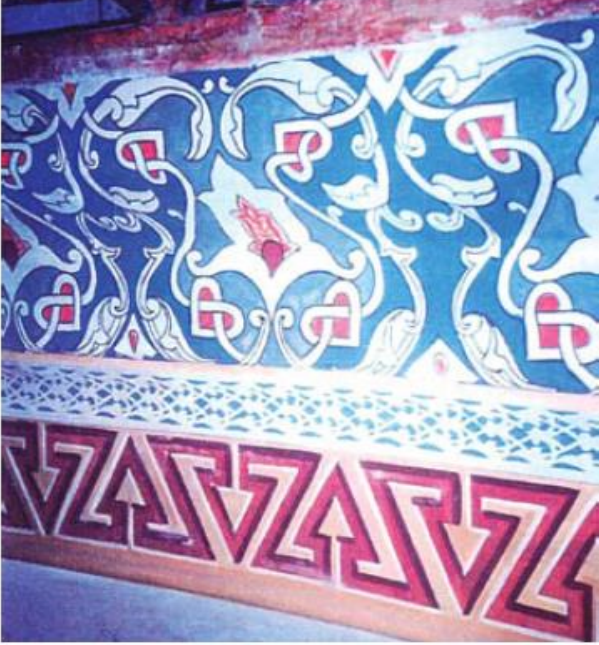
Fotoğraf 11. Vitray ve Kalem İşleri

Restorasyonlar

Cami 18. yüzyılın ikinci yarısında sundurmaların eklenmesi, 19.yy kalem işleri ile orijinalliğe gölge düşüren bir süsleme, 1936-1937 yıllarında kuzey girişinde onarım, 1972-74 yıllarında avlu ve eski medrese odalarında onarım gibi tadilat aşamalarından geçmiştir. 2013-2014 yılları arasında ise hünkâr kasrının yapımını içeren restorasyon çalışması söz konusudur.

2002 yılı sonu itibariyle gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarında 16.yy örneklerine benzeyen Nur suresinin 35. Ayetinin yazılı olduğu kubbe göbek yazısı ve bu yazı dışında da klasik rumî bordürü bulunmuştur (Saatçi, 2013: 51).

Fotoğraf 12. Pandantifler üzerindeki kalem işi

Fotoğraf 13. Restorasyon sonrası (2002) kalem işi

Gelecekte Sinan Paşa Cami ve Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi

İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından açıklanan meydan projeleri kapsamında Beşiktaş Meydanının da yeniden düzenlenmesi planlanmaktadır. Bu kapsamda trafiğin yer altına alınması ve tarihi mekânların buluşması amaçlanmıştır. Bu proje hayata geçirildiğinde Sinan Paşa Cami ve Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi yeniden eski fotoğraflarda yer aldığı gibi trafiğin olmadığı bir kent ortamına kavuşacaktır.

Şekil 3. Gelecekte Cami ve Türbe İletişimi

Kaynak: <http://www.ibb.gov.tr>, 2015.

Fotoğraf 14. Medrese Odaları

Fotoğraf 15. Şadırvan

Fotoğraf 16. Cümle Kapısı ve Haziresi

Fotoğraf 17. Avlu

Fotoğraf 18. Sinan Paşa Cami, Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi ve Barbaros Anıtı

Fotoğraf 19. Sinan Paşa Cami, Üsküdar İskelesi'nden Görünüşü

Fotoğraf 20. Sinan Paşa Türbesi.¹⁹

¹⁹ Kısa taş başı üzerinde Kaptan-ı Derya'ların giydiği bir kavuk olan lahit şeklinde olan kabri Üsküdar Mihrimah Sultan Cami haziresinde bulunmaktadır (<http://www.uskudar.bel.tr>, 2015).

SONUÇ

Sinan Paşa'nın ölümünden sonra yapılan ve Mimar Sinan'ın gelecekte kapudan-ı deryalar için inşa edeceği camilere bir model olan klasik üsluplu cami külliyesi bugün hâlâ Beşiktaş'ın en merkezi yerinde yer almaya devam etmektedir. Paşanın kimliği, caminin karşısında bulunan Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi ile ilişkilendirilmektedir. Yapıldığı dönemde o zamanlar mahalle olan Beşiktaş'ın müslümanlaşmasını hızlandırmış olan cami, bugün de hâlâ onu gören kent sakinlerinin ve misafirlerin tarihe tanıklık etmesini sağlamaktadır. Cami avlusunun nurlu yüzü, mekâna nakşedilmiş asil ruhla birleşerek, kent sakinlerini cümle kapısından içeriye davet etmekte, beyaz mermerle kaplı avlu zemini güneş ışığıyla birleşince tıpkı Neml Suresi'nde anlatılan Saba Kraliçesi'nin büyülediği an gibi insanların avluya her girişinde büyülenmesine kaynaklık etmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan son restorasyonla cami bitişiğine beyaz ahşap ve kahverengi oymalarla bezenmiş pencereci Hünkâr Mahfili camiye yeni bir çehre kazandırmıştır. Bu restorasyon ile birlikte musalla taşı da kuzeye taşınmıştır. Yanı sıra yakın zamanda İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından planlanan "meydan projesi" kapsamında trafiğin yer altına alınması sonucunda türbe ve caminin diğer tarihi eserlerle birlikte, gürültü ve egsoz örtüsünden kurtulması ve kent estetiğine uygun bir şekilde kent sakinlerine hizmet vermesi planlanmaktadır. Değişen şehir dokusu, önünden geçen kent sakinlerinin bir kısmını musalla taşında misafir etmesi ve gelecekte de edecek olması, "huvel baki" nin zaman içinde değişmeyen tek gerçek olduğunu gözler önüne sermektedir. Caminin insanlığı beş vakit namaza davet eden sesi, hayatın gayesinin hatırlanması gerektiğine dair uyarısıdır. Bu ses caminin tam karşı kıyısında Üsküdar'da bulunan Mihrimah Sultan Cami, aynı kıtadaki Kılıç Ali Paşa Cami'nin, birkaç yüz metre ötesinde yer alan apartmanlar arasına sıkışmış Yeraltı Cami'nin ve diğer camilerin sesi ile bütünleşmekte ve tek yön olan Kâbe-i Muazzama'da bütünleşmektedir. Sinan Paşa Cami Mimar Sinan'ın önemli eserlerinden biri olmasına rağmen bir kısım ilçe sakini tarafından buluşma noktası olarak görülmekten çok da öteye gidememiştir. Öte yandan ilçede kent estetiğinin önemli yapılarından biri olan cami önünden her gün geçilen, bilinçli cemaatin uğrak yeri durumundadır. Bu doğrultuda hem yerel yönetimlerin hem de merkezi hükümetin caminin değerini fark ettirmek için gerekli tanıtım ve bilgilendirme çalışmalarını yapması, kültür yolu rotasında yer alması ve caminin yerel halkla daha fazla bütünleşmesini sağlamak için etkinlik ve faaliyetlere önem vermesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Goodwin, G., (1993). "Sinan: Ottoman Architecture and its Values Today." London: Saqi Books.
- Cansever, T., (2005). "Mimar Sinan'ın Çağı". İstanbul: Albaraka Türk Yayınları: 24.
- Günay, R., (2005). "Sinan Öncesi Mimarlık Sanatı". İstanbul: Yapı Yayın.
- Meriç, R. M., (1965). "Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler". Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kuran, A., (1985). "Mimar Sinan". Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Kuban, D., (1997). "Sinan Sanatı ve Selimiye". İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- "Sinan Paşa Külliyesi", Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.7, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1994.
- "Hayreddin Paşa, Barbaros", Türk Ansiklopedisi, C.19, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1971
- Akbayar, N., (1998). "Dünden Bugüne Beşiktaş". İstanbul: Beşiktaş Belediye Başkanlığı.
- İnan, A., (1968). "Mimar Koca Sinan". Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Mülayim, S., (2011). "Sinan Bin Abdülmennan". İstanbul:İsam Yayınları.
- Saatçi, S., (2013). "Mimar Sinan". İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları.
- Saatçi, S., (2005). "Bir Osmanlı Mucizesi Mimar Sinan". Ankara: Ötüken Yayınları.
- Günay, R., (2010). "Mimar Sinan". İstanbul: Yem Kitapevi.

- Sözen, M., (1998). “Arts In The Age Of Sinan”. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sönmez, Z., (1998).”Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı”. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Necipoğlu, G., (2013). “Sinan Çağı”. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hasol, D., (1979). “Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü”. İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- Özden, S. İ., (2009). “Beşiktaş Camileri-Geçmişten Günümüze, Dünden Bugüne”. İstanbul: T.D.V Yayınları.
- Göncüoğlu, S. F., Kumbasar, Z., (2006). “Gelenekten Geleceğe Camiler”. İstanbul: Artuş Yayınları.
- Aslanapa, Oktay. (1996). “Osmanlı Mimarisi”. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erzen, J. N., (1991). “Mimar Sinan Cami ve Külliyesi Tasarım Süreci Üzerine Bir İnceleme”. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü. Sinan Paşa Cami Restorasyonunda Kalemî İmalatların Uygulama Seyri. 2010. <http://www.istanbulavrupa.vgm.gov.tr> (Erişim tarihi: 21 Mayıs 2015).
- Beşiktaş Müftülüğü, (2015). <http://www.besiktasmuftulugu.gov.tr/>, (Erişim tarihi: 20.05.2022).
- E-Şehir, (2021). <http://www.e-sehir.com/turkiye-haritasi/sinan-pasa-cami-nerede-nasil-gidilir.html>, (Erişim tarihi: 15.05.2021).
- <http://www.tdvia.org> ,(Erişim tarihi: 21 Mayıs 2015).
- Şehir Rehberi, (2015). <http://sehirrehberi.ibb.gov.tr/map.aspx>, (Erişim tarihi: 21 Mayıs 2021).
- Meydanlar, (2015). <http://www.ibb.gov.tr/tr-tr/documents/kentseldonusumvemeydanlar/> ,(Erişim tarihi: 21 Mayıs 2021).
- TDK, (2022). <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 21 Mayıs 2022).